दन्तास्चलन्ति वेष्टेभ्यस्तालु चाप्यवदीर्य्यते ।
दन्तमांसानि पच्यन्ते मुखञ्च परितुद्यते ॥
यस्मिन् स सर्व्वजो व्याधिर्महाशैशिरसंज्ञित: ॥५॥
दन्तमांसानि शीर्य्यन्ते यस्मिन् ष्ठीवति चाप्यसृक् ।
पित्तासृक्कफजो व्याधिर्ज्ञेय: परिदरो हि स: ॥६॥
वेष्टेषु दाह: पाकश्च ताभ्यां दन्ताश्चलन्ति च ।
अभ्याहता: प्रस्रवन्ति शोणितं दन्तवेदना ॥
आध्मायन्ते स्रुते रक्ते मुखं पूति च जायते ।
यस्मिन् सोपकुशो नाम पित्तरक्तकृतो गद: ॥७॥
घृष्टेषु दन्तमांसेषु संरम्भो जायते महान् ।
भवन्ति दन्ताश्च चला: स वैदर्भोऽभिघातज: ॥८॥
मारुतेनाधिको दन्तो जायते तीव्रवेदन: ।
खलिवर्द्धनसंज्ञोऽसौ जाते रुक् च प्रशाम्यति ॥९॥
शनै: शनै: प्रकुरुते वायुर्दन्तसमाश्रित: ।
करालान् विकृतान् दन्तान् करालो न स सिध्यति ॥ १० ॥
हानव्ये पश्चिमे दन्ते महान् शोथो महारुज: ।
लालास्रावी कफकृतो विज्ञेय: सोऽधिमांसक: ॥ ११ ॥
दन्तमूलगता नाड्य: पञ्च ज्ञेया यथेरिता: ।
दीर्य्यमाणेष्विव रुजा यस्य दन्तेषु जायते ॥
दालनो नाम स व्याधि: सदागतिनिमित्तज: ॥१२॥
कृष्णाच्छिद्रश्चल: स्रावी ससंरम्भो महारुज: ।
अनिमित्तरुजो वातात् स ज्ञेय: कृमिदन्तक: ॥१३॥
वक्रं वक्रं भवेद्‌यस्य दन्तभङ्गश्च जायते ।
कफवातकृतो व्याधि: स भञ्जनकसंज्ञित: ॥ १४ ॥
शीतरूक्षप्रवाताम्लस्पर्शानामसहा द्विजा: ।
पित्तमारुतकोपेन दन्तहर्ष: स नामत: ॥ १५ ॥
(दन्तमांसैर्मलस्रावैर्वाह्यान्त: श्वयथुर्गुरु: ।
सदाहरुक्स्रवेद्भिन्न: पूयास्रं दन्तविद्रधि: ॥)
मलो दन्तगतो यस्तु कफमारुतशोषित: ।
शर्करेव खरस्पर्शा सा ज्ञेया दन्तशर्करा ॥ १६ ॥
कपालेष्विव दीर्य्यत्सु दन्तानां सैव शर्करा ।
कपालिकेति पठिता सदा दन्तविनाशिनी ॥१७॥
योऽसृङ्मिश्रेण पित्तेन दग्धो दन्तस्त्वशेषत: ।
श्यावतां नीलतां वापि गत: स श्यावदन्तक: ॥”१८
इति माधवकर: ॥

दन्तक:, पुं, (दन्त एव । स्वार्थे कन् ।) पर्व्वतशृङ्गम् । नागदन्त: । इति हेमचन्द्र: । ४ । १०० ॥ (दन्त: । इति व्युत्पत्तिलब्धोऽर्थ: ॥ त्रि, दन्तेषु प्रसित: । दन्त+“स्वाङ्गेभ्य: प्रसिते । ५ । २ । ६६ । इति कन् ॥)

दन्तकर्षण:, पुं, (दन्तान् कर्षतीव य: । कृष्+ल्यु: ।) जम्बीर: । इति शब्दरत्नावली ॥

दन्तकाष्ठं, क्ली, (दन्तधावनार्थं यत् काष्ठम् ।) विकङ्कतवृक्ष: । इति राजनिर्घण्ट: ॥ दन्तधावनार्थकाष्ठम् । तद्‌यथा नरसिंहपुराणे ।
“दन्तकाष्ठस्य वक्ष्यामि समासेन प्रशस्तताम् ।
सर्व्वे कण्टकिन: पुण्या: क्षीरिणश्च यशस्विन: ॥”
महाभारते ।
“तिक्तं कषायं कटुकं सुगन्धि कण्टकान्वितम् ।
क्षीरिणो वृक्षगुल्माद्या भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥”
निषिद्धकाष्ठानि यथा,—
“गुवाकतालहिन्तालास्तथा ताड़ी च केतकी ।
खर्ज्जूरनारिकेलौ च सप्तैते तृणराजका: ॥
तृणराजशिरापत्रैर्य: कुर्य्याद्दन्तधावनम् ।
तावद्भवति चाण्डालो यावद्गङ्गां न पश्यति ॥”
तस्य स्थौल्यं परिमाणञ्चाह विष्णु: ।
“कनिष्ठ्यग्रसमं स्थौल्यं सकूर्च्चं द्वादशाङ्गुलम् ।
प्रातर्भुक्त्वा च यतवाक् भक्षयेद्दन्तधावकम् ॥”
मरीचि: ।
“द्वादशाङ्गुलन्तु विप्राणां क्षत्त्रियाणां नवाङ्गुलम् ।
अष्टाङ्गुलञ्च वैश्यानां शूद्राणान्तु षड़ङ्गुलम् ॥
चतुरङ्गुलमानेन नारीणां विधिरुच्यते ।
अन्तरप्रभवाणाञ्च षड़ङ्गुलमुदाहृतम् ॥”
इत्याह्निकतत्त्वम् ॥

दन्तकाष्ठकं, क्ली, (ह्रस्वं काष्ठं काष्ठकम् । दन्तधावनयोग्यं काष्ठकम् ।) आहुल्यवृक्ष: । इति राजनिर्घण्ट: ॥

दन्तच्छद:, पुं, (दन्ताश्छाद्यन्तेऽनेनेति । छद संवरणे + णिच् + “पुंसि संज्ञायां घ: प्रायेण ।” ।३।३। ११८ । इति घ: । “छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य ।” ६ । ४।९६। इति ह्रस्व: ।) ओष्ठ: । इति हलायुध: ॥ (यथा, ऋतुसंहारे हेमन्तवर्णनायाम् । १२ ।
“दन्तच्छदैर्दन्तविघातचिह्नै:
स्तनैश्च पाणग्रकृताभिलेखै: ।
संसूच्यते निर्द्दयमङ्गनानां
रतोपभोगो नवयौवनानाम् ॥”)

दन्तच्छदोपमा, स्त्री, (दन्तच्छदस्य ओष्ठस्य उपमा सादृश्यं यत्र । यद्वा, उपमीयतेऽनयेति उपमा । दन्तच्छदस्य उपमा सादृश्यस्थलम् ।) बिम्बी । इति राजनिर्घण्ट: ॥

दन्तधावनं, क्ली, (दन्तानां धावनम् ।) दन्तमार्ज्जनम् । (दन्तानां धावनं यस्मात् ।) दन्तकाष्ठम् । यथा, गारुड़े २१४ अध्याये ।
“उष:काले तु सम्प्राप्ते शौचं कृत्वा यथार्थवत् ।
तत: स्नानं प्रकुर्व्वीत दन्तधावनपूर्व्वकम् ॥
मुखे पर्य्युषिते नित्यं भवत्यप्रयतो नर: ।
तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥
कदम्बविल्वखदिरकरवीरवटार्ज्जुना: ।
तगरं बृहती जातिकरञ्जार्कातिमुक्तका: ॥
जम्बूमधूकापामार्गशिरीषोडुम्बराशना: ।
क्षीरकण्टकिवृक्षाद्या: प्रशस्ता दन्तधावने ॥
कटुतिक्तकषायाश्च धनारोग्यसुखप्रदा: ।
प्रक्षाल्य भुक्त्वा च शुचौ देशे त्यक्त्वा तदाचमेत् ॥
अमावास्यां तथा षष्ठ्यां नवम्यां प्रतिपद्यपि ।
वर्ज्जयेद्दन्तकाष्ठन्तु तथैवार्कस्य वासरे ॥
अभावे दन्तकाष्ठस्य निषिद्धायां तथा तिथौ ।
अपां द्वादशगण्डूषै: कुर्व्वीत मुखशोधनम् ॥”
दन्तशुद्धि: । तस्य विधिर्यथा,—
“प्रातर्भुङ्क्त्वा च मृद्वग्रं कषायकटुतिक्तकम् ।
भक्षयेद्दन्तपवनं दन्तमांसान्यबाधयन् ॥”*॥
तस्य काष्ठानि यथा,—
“केऽप्यत्र करवीराम्रक‹अवकुलाशनान् ।
दन्तकाष्ठार्थमन्ये तु सर्व्वान् कण्टकिनोऽभ्यधु: ॥
खदिरश्च कदम्बश्च करञ्जश्च वटस्तथा ।
तिन्तिड़ी वेणुपृष्ठश्च आम्रनिम्बौ तथैव च ॥
अपामार्गश्च विल्वश्च अर्कश्चोडुम्बरस्तथा ।
एते प्रशस्ता: कथिता दन्तधावनकर्म्मणि ॥”*॥
तस्य निषिद्धकाष्ठानि यथा,—
“गुवाकतालहिन्तालखर्ज्जूरै: केतकीयुतै: ।
नारिकेलेन ताड्या च न कुर्य्याद्दन्तधावनम् ॥”*॥
तस्य दिग्भेदेन शुभाशुभफलं यथा,—
“मृत्यु: स्याद्दक्षिणास्येन पश्चिमास्येन चामय: ।
पूर्व्वास्येनोत्तरास्येन सम्पदो दन्तधावनात् ॥”*॥
तस्य तिथिविशेषे निषेधो यथा,—
“प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्येकादशीषु च ।
दन्तानां काष्ठसंयोगो दहत्यासप्तमं कुलम् ॥”*॥
दन्तघर्षणानन्तरं चक्षु:सेचनं यथा,—
“दन्तानूर्द्ध्वमधो घृष्ट्वा प्रात: सिञ्चेच्च लोचने ।
तोयपूर्णमुखस्तेन दृष्टिरासु प्रसीदति ॥”*॥
रोगविशेषे दन्तकाष्ठवर्ज्जनं यथा,—
“अर्द्दिती कर्णशूली च दन्तरोगी नवज्वरी ।
शोषी कासी च मूर्च्छार्त्तो दन्तकाष्ठं विवर्जयेत् ॥”*॥
तस्य गुणा यथा,—
“निहन्ति वक्त्रवैरस्यं जिह्वादन्ताश्रितं मलम् ।
आरोग्यं रुचिमाधत्ते सद्यो दन्तविशोधनम् ॥”
इति राजवल्लभ: ॥ * ॥
“कृतशौचस्तत: प्राज्ञ: कुर्य्याद्दन्तस्य धावनम् ।
जिह्वाया मार्जनञ्चापि रसालच्छदनादिभि: ॥
दक्षिणाभिमुखो भूत्वा पश्चिमाभिमुखस्तथा ।
न दन्तधावनं कुर्य्यात् कुर्य्याच्चेन्नारकी भवेत् ॥
मध्यमानामिकाभ्याञ्च वृद्धाङ्गुष्ठेन च द्विज: ।
दन्तस्य धावनं कुर्य्यात् तर्जन्या न कदाचन ॥
अश्वत्थवटविल्वानां धात्र्या: काष्ठिकया बुध: ।
न दन्तधावनं कुर्य्यात्तथेन्द्रसुरसस्य च ॥
नित्यक्रियाफलं शिशुस्वरया दन्तधावनम् ।
प्रभाते कुरुते प्राज्ञ: सूर्य्योदयविवर्ज्जिते ॥
सूर्य्योदये द्विजश्रेष्ठ ! य: कुर्य्याद्दन्तधावनम् ।
नित्यक्रियाफलं तस्य सर्व्वमेव विनश्यति ॥
य: स्नानसमये कुर्य्यात् जैमिने ! दन्तधावनम् ।
निराशा: पितरो यान्ति तस्य देवा: सुरर्षय: ॥
दन्तस्य धावनं कुर्य्याद्यो मध्याह्नापराह्णयो: ।
तस्य पुण्यं न गृह्णन्ति देवता: पितरो जलम् ॥
स्नानकाले पुष्करिण्यां य: कुर्य्याद्दन्तधावनम् ।
तावज्ज्ञेय: स चण्डालो यावद्गङ्गां न पश्यति ॥
भगवत्युदिते सूर्य्ये य: कुर्य्याद्दन्तधावनम् ।
तद्दन्तकाष्ठैं पितरो मुक्त्वा गच्छन्ति दु:खिन: ॥
उपवासदिने विप्र ! पितृश्राद्धदिने तथा ।
न 'व तत्फलमाप्नोति दन्तधावनकृन्नर: ॥
प्रभाते मार्जयेद्दन्तान् वाससा रसनां तथा ।
कुर्य्याद्द्वादश विप्रेन्द्र ! कवलानि जलैर्बुध: ॥
उपवासे पितृश्राद्धे विधिनानेन जैमिने ! ।
दन्तधावनकृन्मर्त्य: संपूर्णं लभते फलम् ॥”
इति पाद्मे क्रियायोगसार: ॥